

Folkskolepojke i början på 1880-talet. Sonsons son till Ljusets bonde berättar.

Nils Heimer, som är författare till denna artikel, är f.d. folkskolelärare i Norge, Ysane församling och nu 84 år gammal. Han föddes i Skärhus, Långaröds församling på Linderödsåsen i Malmöhus län, som son till den frisinna riksdaysmannen Nils Nilsson i Skärhus. Denne i sin tur var sonson till "Ljusets bonde", Nils Månsson i Skumparp, riksdaysman för Malmöhus län och ledamot av bondeståndet 1810 - 34, en framstående vältalare, som arbetade speciellt för den kyrkliga frihetens försvar och folkskolans främjande. Det är en gammalbondesläkt som kartlagts ned till 1500-talet. Nils Heimer blev den förste i slakten som ägnade sig åt annat än bondeyrket. Han kom redan 1901 som lärare till Norge, där han sedan verkade till sin pensionering 1937. Där arbetade han mycket för de frisinna idéerna och hade flera kommunala uppgifter.

Det är nu 77 år sen jag började gå den cirka 3 km. långa vägen till skolan för att inhämta kunskap. Nåja, helt analfabet var jag ju ej, ty jag kände bokstäverna och kunde "stava och lägga ihop". Även kunde jag "Tio Guds bud" och "Trons artiklar". Det hade min mor lärt mig, och så hade vi i vårt hem en piga för vilken jag fick repetera det inlärd, då hon satt i vävstolen eller vid spinnrocken. Men nu skulle jag utöka mina kunskaper i en riktig skola.

Barnantalet uppgick till 60 - 70, någon gång därutöver, och vi var uppdelade i två avdelningar med två klasser i var avdelning. Övre avdelningen hade bänkar med 2 sittplatser, fastän det hände ibland, att tre elever måste trängas på samma bänk. Nedre avdelningen placerades på s.k. långbänkar med 6-8 på var bänk. Dessa bänkar var utan rygg-

stöd, men man kunde ju därtill använda bänken bakom. Detta hade dock viss risk, då griffeltavlor hängde där, då de ej användes, och de kunde lätt knäckas, då man tryckte ryggen mot dem. Griffelarna tillhandahölls av läraren i två kvaliteter, 1-öres och 2-öresgriffel. Utom till skrivverktyg plögade vi pojkar använda dem i en lek, som vi kallade "slå griffel". Den tillgick så, att två tävlande höll varsin griffel i handen och skiftesvis slog mot motpartens griffel tills någon griffel gick av. Även om man genom övning och vissa knep hade utsikt att vinna, var det ett dumt spel, ty den förlorande parten måste efteråt använda och skriva med "griffelstumpar" ty den tiden var ej råd att slarva bort en 1- eller 2-öring för extra griffelinköp.

Mitt i skolsalen stod en stor järnugn och vid sidan torvlådan. Man eldade nämligen huvudsakligen med torv. Avklädningsrum fanns ej, utan vi behöll träskorna på inne såväl som ute. Träskor var våra vardagsskor, riktiga träskor. Under vintern ställdes en björkkvist utanför den lilla förstugan att sopa av träskorna med. Men vi pojkar föredrog vanligen att låta snön sitta kvar för att av dem forma små snöbollar och så ha ett litet snöbollskrig inne i skolsalen, innan läraren kom in. Då vi blev våta om fötterna, var det bara att ställa sig runt kaminen, mot vilken vi tryckte fötterna, tills strumporna blev torra - eller åtminstone varma. Den därigenom bildade ångan blandad med torvrök, bekom oss ingenting. På väggen närmast dörren var fästad en trälist, i vilken vackert handsnidade träaglar inkilats. Där hängde flickorna sina schaletter, den enda kvinnliga huvudbonaden på landet den tiden. Pojkarna hade plats för mössorna i förstugan, där de vanli-

GAMMALSTORP

gen kastades i en hög på en stor trälåd. Matpåsar och korgar placerades lite var, där det passade. Undervisningen pågick till klockan 4, enligt den gamla "tideräkningen" med 1 eller 1 1/2 timmas middagsrast. Varje dag började och slutade man med psalmsång och bön. En rätt ofta använd morgonpsalm var "Min gärning nådigt skåda" o.s.v. och den bönen kunde nog behövas även den tiden.

Sedan ägnades alltid första timmen till kristendomsundervisning, varannan dag till katekes och varannan dag till "bibliskan". De bibliska berättelserna behövde vi ej inlära ordagrant, utan vi fick berätta med egna ord, bara vi ej glömde detaljerna. Katekesen däremot med alla dess frågor och svar ställde saken lite annorlunda. Där var det ej blott "Lilla Katekesen" med Tio Guds bud, Trons artiklar, Herrens bön, Döpelsens och Altarets sakrament, som skulle inläras - detta var i huvudsak inlärt i småskolan - utan nu gällde det "Långkatekesen" med Luthers förklaringar, belysta med den massa bibelspråk icke mindre än 415 bibelspråk i hela Långkatekesen. Här måste utanläxan tillgripas, ty det var ej rimligt begära, att 10 - 14-åringar skulle kunna med egna ord reda ut t.ex. Skillnaden mellan upplysningen genom lagen och evangelium, eller var helgelsen och rättfärdiggörelsen består och många andra, kanske ej endast för barn invecklade frågor. Och även de stycken, vars innebörd vi nog fattade, kunde med alla tillhörande bibelspråk vara rätt svåra. T.ex. frågan: "Vad är Gud?" Svaret innehöll 11 Guds egenskaper och belystes med 13 bibelspråk. Nog kunde åtskilliga av oss - blott vi finge sätta fart - rabbla upp alla tillsammans 24 punkter, egenskaper och språk, men det behövdes nog eftertanke att ta en egenskap i sänder med rätta språket. I alla fall måste vi inplugga ej blott det begripliga utan åtskilligt, vars värde vi ej då förstod. Moderna pedagoger anser ju det vara förkastligt att barn ska inlära, det de ej förstår. Men det är många gånger vår lärare var en praktisk man, som kände pojkars natur och flickors också. Han kunde därför rätt fort lösa problemen

utan att rådfråga psykiater, psykologer och andra vetenskapsmän, som trots all lärdom står rätt så handfallna, då det gäller praktisk uppfostran. Vår lärare stod aldrig handfallen. Diagnosen tog han kvickt. Gällde det ett mera oskyldigt än elakt pojkestreck, kunde det skattas bort. Men det kunde ibland gälla ett brott, var till medicin behövdes. I så fall hämtade han den från "apoteket" i en närbelägen hasseldunge. Jag kan ännu efter cirka 75 år se honom, där han i sina trätofflor med stadiga steg och bister min, kom från sin hasseldunge med en ca. 1 meter lång, fingertjock hasselkäpp, som utom till medicinskt bruk, även plögade användas till pekpinne. Då hänflinade ej syndaren, och även vi andra slutade leken på skolgården. Visst kunde han ibland i likhet med läkare i våra dar, ta fel diagnos och även ge onödig kraftig dos, men att medicinen var riktig framgick av resultatet. Inte behövde de svagare eleverna frukta tortyr av en pojkdrummel, en påminnelse om anmälan räckte vanligen, och inte behövde de, som bodde utmed skolvägen riskera sönderslagna fönsterrutor eller annan skadegörelse. Medicinen behövde ej heller så ofta tillgripas. En påminnelse om, att den fanns tillreds, räckte vanligen. Sen bör erkännas, att varken denna medicin eller den, läkare ordinerade alltid hjälper. Det finns obotliga fall. En enda gång under min skoltid råkade jag göra bekantskap med lärarens hasselkäpp. Visst sved salvan, men det, som plögade mig mest, var farhågan, att min far skulle få vetskapen om, att jag misskött mig så illa i skolan, att jag fått aga. Och då hade han nog bjudet mej på en "efterrätt" som ej smakat bättre. Min far hann nämligen aldrig omfatta den nya pedagogiken, att barn skulle bestämma och föräldrar och lärare lyda, utan han trodde på hela Bibeln, även dess anvisningar, att barn skulle uppfostras i "Herrans tukt och förmaning". Det var därför jag försiktigt gläntade på dörren, då jag kom hem från skolan, och såg efter fars anletsdrag, där jag var van läsa barometertillståndet, om det artade till åska och oväder eller ej. Så skedde åtskilliga dagar, innan jag

GAMMALSTORP

förstod ”faran över” och jag kunde känna mig trygg. Straffskalan i skolan var för övrigt uppdelad i olika grader. Lägst på skalan d.v.s. lindrigast var att ”stå vid sidan”, vilket betydde stiga ut bänken och stå vid dess sida. En högre grad var att kliva fram och stå på stora gången mellan järnugnen och katedern. Något strängare var att stå vid dörren eller bli placerad på torvlådan, ibland en hel dag. De, som åkte dit, skämdes rysligt och hade nog föredragit hasselkappen. Med undantag av den enda gång jag fick smaka kappen hann jag aldrig högre på straffskalan än de två lägsta graderna, slapp således torvlådan. Någon gång åkte brottslingen ut i förstugan. Men det kunde leda till andra resultat än, vad lärarens åsyftat. Sålunda hände en gång, då syndaren stod så slokörad begrundande sitt brott, att lärarens fru stod i köket bredvid och gräddade plättar. Hon hade säkerligen genom väggen lyssnat till rättegången i skolan och den avkunnade domen - och hade hjärta för brottslingen. Och som han stod där kännande den sköna doften från köket och hörande lärarens åskdunder, öppnades köksdörren och räckte honom en tallrik plättar och sylt. Den ”fångkosten” försmåddes ej. Men jag antager, att läraren aldrig fick veta detta, ty han hade nog ej uppskattat ett dylikt ingripande i sina disciplinära åtgärder.

Skolans högsta högtid var examensdagen. Till den högtiden hade flickorna bundit kransar av lingonris och annat grönt, som prydda med pappersblommor i olika färger, hängdes på väggarna, den vackraste över katedern, vid vars sidor även placerats ett par enar. För övrigt hade den dagen träskor utbytts mot riktiga läderskor, och vi var klädda i söndagskläderna. Golvet var bestrött men hackat enris. Det rådde högtidsstämning i skolsalen, och föräldrar och andra intresserade hade intagit sina platser på bänkar runt väggarna. Så inträdde kyrkoherden, och efter vanlig inledning med psalmsång och bön, bad han få ta del av examenskatalogen. När han sett, vad som under året genom-

gått, lämnade han uppgifter om, i vilka delar i de olika ämnena vi skulle förhöras. Examen bestod nämligen den tiden i förhör, och då varken barn eller lärare i förväg visste var i kursen kyrkoherden skulle slå ner var ej underligt om en aning ”examensfeber” kändes ej blott i bänkarna, utan även i katedern. Kristendomsämnet var alltid obligatorisk och upptog längsta tiden. Däri kunde vi få i uppgift t.ex. stycket i Katekesen: ”Vad hör till Kristi översteprästliga ämbete?” med därtill hörande sex bibelspråk och en biblisk berättelse. Även kunde vi vara säkra på, att ett stycke ur Läseboken skulle föreläggas för redogörelse av satsdelar, kommatering o.s.v. T.ex. de två första verserna av stycket ”Min Moder”. Kunskap i grammatiken hölls det nämligen noga på. Övriga examensämnen växlade från år till år. Så vitt jag minns, berömde kyrkoherden oss alltid för goda kunskaper. Någon gymnastiklokal fanns naturligtvis ej eller idrottsplan, där man sommartid kunde utöva kroppsövelser. Sådant ansågs en alls behövligt på landsbygden. Där fanns nämligen ändå rika tillfällen att utan dyrare redskap utöva alla nödvändiga kroppsövelser, armhävningar, böjningar framåt och bakåt, för att en tala om både höjdhopp och språngmarsch. Alla dessa rörelser ingick i de vardagliga sysslorna på landsbygden och förenades ju med det nyttigt var. Och efter examen, som hölls i april, blev de två översta klasserna befriade från skolan för sommaren och fick hugga i med dessa ”gymnastikövningar”. I deras ställen inträdde nybörjaravdelningen. Man talade därför om ”sommarskola” och ”vinterskola”. Samme lärare undervisade nämligen alla klasserna. Så nu har jag lämnat en liten kulturskildring från egna upplevelser i 1880-tals skola. Vid jämförelse med vår tids skola märkes skillnad i många fall. Men lika litet, som allt gammalt bör rats, därför att de är gammalt, lika litet bör det nya prisas, därför att det är nytt. Och fastän nya skolan har många företräden, tror jag, att åtskilligt från gamla skolan, som ratats, åter borde komma till sin rätt för saker i nya skolan, som nog utan förlust kunde strykas.